

BERAT GECESİNİN HAKİKATI*

Es-selâmü aleyküm ve rahmetu'llâhi ve berekâtühû!

Aziz ve sevgili Akra dinleyicileri!..

Size uzaklardan gönüller dolusu –çünkü en geniş yer gönülmüş– selâmlar, sevgiler!.. Kandillerinizi tebrik ederiz. Allah nice kandillere, mübarek gecelere, gündüzlere, vakitlere erdirdi ve onun bereketinden istifade etmeyi nasib eylesin...

Çünkü, İmam Gazâlî Rh.A buyurmuş ki:

“–Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin rahmeti gökten yağmurun yağdığı gibi yağar ama, kabı, kâsesi veya tenceresi veya kazanı ters çevrilmiş olanlar rahmetten bir şey alamaz.”

Çünkü yağmanın tersine döndürülmüş. İnsanın gönlü de ters ise, kalbi de ters çevrilmiş ise, o zaman Allah'ın yağın rahmetinden güzel gecelerde, mübarek zamanlarda bile istifade edemez.

Onun için, Hazret-i Ali Efendimiz'den *Münebbihat*'ta bir söz naklediliyordu:

“–İnsanın en mübarek gecesi, ihlâs ile, aşk ile, şevk ile Cenâb- ı Hakk'a yöneldiği, tevbe-i nasuh ile tevbe ettiği gecedir.”

Yâni, mühim olan kendisinin istifadesinin vâkî olduğu zaman oluyor. Bazı kimseler güzel zamanları değerlendiremiyorlar. Allah-u Teâlâ

* Bu konuşma; Merhum Dr. Metin Erkaya tarafından, titizlikle çalışılarak metne dönüştürülmüştür. Mekanı Cennet olsun.

Hazretleri güzel fırsatlardan âzamî istifade etmeyi hepinize, hepimize nasib eylesin...

Rahmetine bahane arıyor Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn; Erhamü'rrâhimîn ve Ekremü'l-ekremîn olduğu için... Bir bahane belirlediği zaman, kulundan küçük bir işaret belirlediği zaman, bol bol beşâretler Cenâb-ı Hak'tan ihsân olunuyor. Allah-u Teâlâ Hazretleri cümlelerinizi dünya ve ahiretin hayırlarına erdirsin...

Kadir gecesi hakkında sûre var, ayet-i kerime var. Kadir gecesi bin aydan daha hayırlı bir gece, ama, zamanı saklı... Buradan anlıyoruz ki bazı geceler, yılın bazı geceleri özel olarak mübarek oluyor, üstünlüğe sahip oluyor.

Haftanın da biliyoruz ki en mübarek gecesi cumadır. O da ortada, aşıkâr, perşembeyi cumaya bağlayan gece. İşte haftanın mübarek gecesi odur, öteki gecelerden farklıdır, hakkında hadis-i şerîfler vardır.

Yılın en önemli, mübarek gecesi Kadir gecesidir ama, başka mübarek geceler olduğuna dair hadis-i şerîfler de var. Bu Berat gecesini biz Türkiye'deki müslümanlar kutluyoruz. Başka yerlerde de müslümanlar, bu hususta çeşitli davranışlar halinde buluyorlar. Bizim ecdadımız hadis kitapları te'lif etmiş, hadis ilmine çok önem vermiş, tefsir kitapları yazmış, fıkıh kitapları yazmış, büyük alimler yetiştirmiş bizim diyarlarımız. En büyük hadis alimleri Türkistan'dan yetişmiş, şimdiki Özbekistan olan yerlerden yetişmiş. Afganistan'ın bazı bölgeleri, İran'ın bazı bölgeleri olan yerlerden yetişmiş, onlar İslâm'ı çok iyi biliyorlar.

Tabii sonradan da 20. Yüzyıl'da veya bir önceki asırdan başlayarak, çeşitli itirazcılar da çıkmış. Hadislerin bazılarını zayıf diye inkâr eden; İmam-ı Âzam Efendimiz gibi, İmam-ı Mâturîdî Efendimiz gibi, İmam-ı Eş'ârî Efendimiz gibi bazı alimlere itiraz eden; sırf kendi alimlerini dinleyip, ötekilere de olanca hınçlarıyla, hırslarıyla saldıran kimseler çıkmış olduğu için, bu konuşmamda biraz zihinlerin karışıklığı engellensin diye, bazı hususları açıklamak istiyorum.

a. Mübarek Bir Gece

“—Bu Berat gecesi hakkında Kur'an-ı Kerim'de bir açık ifade, işaret, bir teşvik var mı?” diye sorulacak olursa, Kur'an-ı Kerim'in Duhan Sûresi'nde buyruluyor ki, *bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm*:

حم. وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ. نَا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ
مُبَارَكَةٍ، إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ

فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ. أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا، إِنَّا
كُنَّا مُرْسِلِينَ. رَحْمَةً

مِنْ رَبِّكَ، إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. رَبِّ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا،

إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ . لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَ يُمِيتُ ،
رَبُّكُمْ وَ رَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ

(الدخان: ۸-۱)

(Hâ, mîm. Ve'l-kitâbi'l-mübîn. Innâ enzelnâhü fî leyletin mübâreketin innâ künnâ münzirîn. Fîhâ yüfraku küllü emrin hakîm. Emren min indinâ, innâ künnâ mürsilîn. Rahmeten min rabbik, innehû hüve's-semîu'l-alîm. Rabbi's-semâvâti ve'l-ardı ve mâ beynehümâ in küntüm mûkînîn. Lâ ilâhe illâ hüve yuhyî ve yümît, rabbüküm ve rabbü âbâikümü'l-evvelîn.)
(Duhan, 44/1-8)

Sekiz ayet-i kerime okumuş oldum buraya kadar. Mânâsı birbirleriyle ilgili olduğu için, mânâ bütünlüğünü bozmayayım diye buraya kadar okudum. Şimdi bunların üzerinde izahat verirken, bu ayet-i kerimelerin açıklamasını yaparken, siz sevgili kardeşlerime, Şa'ban-ı Şerîf'in yarısı gecesi olan bu Berat Gecesi hakkında da bilgi sunmak istiyorum. Bazı sert iddiaları da açıklığa kavuşturmak ve o husustaki tereddütleri de gidermek istiyorum.

(Hâ, mîm) İki tane harf; hâ harfi, mim harfi. Hurûf-u mukattaa'dan. Mukattaa demek, tek tek harf... Yâni, bir araya gelip de anlamlı bir kelime teşkil etmeyen, aralarına nokta konulmuş harfler demek; yeni imlaya göre söylemek gerekirse... Hâ. Mim.

Tabii bunun anlamı ne?.. (Hâ, mîm) bir ayet-i kerime. Duhan Sûresi'nin birinci ayet-i kerimesi

ama anlamı ne?.. Allahu a'lem, Allah bilir. Çünkü kelâm Allah'ın kelâmı ve bu kelâm Peygamberi Zîşânımız Muhammed-i Mustafâ SAS Efendimiz'e Allah tarafından indirilmiş. Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin bildirdiği mânâları Peygamber Efendimiz de biliyor ve kendisi anlıyor. (*Hà, mîm*)'in mânâsı, Peygamber Efendimiz'e bildirildiği kadarıyla Peygamber Efendimiz'in mâlûmu. Ama bizim için (*Hà, mim*) sûrenin birinci ayeti.

Üstelik Kur'an-ı Kerim'de yedi sure de (*Hà, mîm*) diye başlıyor ve bunların hepsi birer ayet, o sûrenin birinci ayet-i kerimesi. Fakat, her sûrenin başındaki böyle nokta konulmuş harfler tam bir ayet teşkil etmiyor. Bunlarda, bu yedi sûrede ayet teşkil ediyor. Mânâsı hakkında tabii kesin bilgiler olmamakla beraber, Allah-u Teâlâ Hazretleri bilir, bunun bir esrarı var. Bu sırrı Peygamber Efendimiz biliyordu. Belki bazı Allah'ın mübarek kulları bazı şeyler de söylemişler.

Meselâ, bu sûrelerin başındaki harflerin Kur'an-ı Kerim'in bütünü ve tertibi, ve konularının *Ümmü'l-kitab* olan Fatiha Sûresi'yle ilgisini sezip, bunu kaleme almış kimseler var. Hatta Türkçe basılmış bir kitap hatırlıyorum. Fatiha bir özet gibi Kur'an-ı Kerim'in başında, Kur'an-ı Kerim'in bütün öbür kısımlarıyla ilişkisi var. Bu harflerin de onunla, bu özetle mufassal kısım arasında bağlantının sırrı olma durumu var.

Bu ayetlere, bazı hakîkî mânâlar veren müfessirler de var. Meselâ: *Hà*; Rahmân, Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin Rahmân ismine

delâlet ediyor. *Mim* de; Peygamberimiz Muhammed-i Mustafâ, ismi mimli olduğu için ona delâlet ediyor. Yâni alemlerin Rabbi olan Rahmân Allah-u Teâlâ Hazretleri'nden kulu, elçisi Muhammed-i Mustafâsına indirilmiş bir sırrı ifade ediyor.

(*Ve'l-kitâbi'l-mübîn*) “Açıklayıcı kitaba andolsun ki...” *Ve* harfi Arapça'da biliyorsunuz, hem virgül gibi birbirinin peşinden gelen şeyleri, sıralarken; Ahmed ve Mehmed, kalem ve defter gibi... Böyle dahi mânâsına, ve de mânâsına kullanılışı var. Bir de yemin mânâsı var. Yemin mânâsına geldiğini nasıl anlıyoruz?.. Başına geldiği kelimenin sonu esreli ise, o zaman vav yemin vavidir. (*Ve'lkitâbi*) sonun *i*, *be*'nin harekesi esre. (*Ve'l-kitâbi'l-mübîn*) *Mübîn* de sıfatı, onun da sonu esre. (*Ve'l-kitâbi'l-mübîni*) iki kelimenin sonunun esre olmasından, anlaşılıyor ki başındaki *vel* dediğimiz zamanki *ve*, yemin vavı. Ne demek?.. “O açıklayıcı kitaba yemin olsun ki..”

Tabii, bu yemin olsun ki bir ayet, ikinci ayet-i kerimesi sûrenin. “Birinciyle bir bütün teşkil ediyor, birinci ayet ikinci ayetin cevabı oluyor.” diyen alimler var. Büyük mufassal tefsir kitaplarında kelimenin dilbilgisi yönünden yeri, cümlelerin yeri konusunda uzun izahlar var.

(*Innâ enzelnâhü*) Hû, onu demek. “Biz onu inzal ettik, indirdik (*fî leyletin mübâreketin*) mübarek bir gecede. (*Innâ künnâ münzirîn*) Çünkü, biz ikaz ediciyiz, uyarıcıyız.” buyruluyor. Bu da üçüncü ayet-i kerime.

“O açıklayıcı kitaba and olsun ki...” Bu kitap, *el-kitâbü’lmübîn*, açıklayıcı kitaptan maksat nedir?.. Alimler demişler ki: Buradaki *el-kitâbü’l-mübîn*, Kur’an-ı Kerim’dir. Buradan kastedilen Kur’an-ı Kerim’dir. Başka sözler de söyleyenler var. Zaten bu huruf-u mukattaadan sonra, yâni tek tek harflerden sonra gelen cümlelerde, bütün sûrelerde kitap geçiyor. Yâni kitapla ilgili...

Bu açık kitap, acaba Kur’an-ı Kerim mi yemin edilen, Levh-i mahfuz mu?.. Kitap kelimesinin ayrıca Allah’ın hükmü, yazgısı mânâsına gelmesi var ayet-i kerimelerde, o mânâyâ da kullanılıyor:

لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ

(الأنفال:٦٨)

(*Lev lâ kitâbün mina’llâhi sebaka*) “Eğer daha önceden Allah’ın bir hükmü bu hususta geçmiş olmasaydı, (*lemesseküm fîmâ ehaztüm azâbün azîm*) size elem verici bir azab gelirdi.” (Enfâl, 8/68)

Yâni ille ciltli, sayfalı, defterli, kağıtlı, malzeme mânâsına da gelmiyor kitap bazen. Ama alimler büyük çoğunlukla, burada Kur’an-ı Kerim’e yemin edilmiş diye izah ediyorlar. İzahı böyle yapıyorlar.

Ve birinci cümlenin, (*Hâ, mîm*)’in, (*ve’l-kitâbi’l-mübîn*) yemininin cevabı olduğunu,

“Açıklayıcı kitaba yemin olsun ki, (*Hà, mim*) o neyse artık, o sır şöyledir.” diyorlar.

Üçüncü cümle, (*el-kitâbi'l-mübîn*)'in sıfatı oluyor. Çünkü mânâsı ne?.. “Biz onu mübarek bir gecede indirdik.” Yâni o mübîn kitabı, apaçık, açıklayıcı kitabı mübarek bir gecede indirdik. (*Innâ enzelnâhu*)'daki onu sözü, bu kitâb-ı mübîne geliyor diye izah ediyorlar.

Şimdi, “Mübarek bir gecede, o Kitâb-ı Mübîn'i indirdik.” Yâni, eğer Kur'an-ı Kerim'se; “Kur'an-ı Kerim'i mübarek bir gecede indirdik.” Allah'ın hükmü ise; “O açıklayıcı Allah hükmünü mübarek bir gecede indirdik. Allah'ın o açıklayıcı yazgısını, mukadderâtın hükmünü mübarek gecede indirdik.” denmiş oluyor. Allahu a'lem.

Şimdi bu mübarek gece, acaba hangi mübarek gecedir diye sorduğumuz zaman, bu hususta iki izah var. Bir: Bu *el-leyletü'l mübârekeh*, mübarek gece.., (*Fî leyletin mübâreketin*) burada harfi ta'rîfsiz gelmiş ama, o mübarek gece hangisidir?.. Onun indirildiği mübarek gece?.. Ekseriyetle Kadir gecesi demişler ve bu hususta alimlerin İbn-i Abbas RA'dan çeşitli rivayetleri var, onlardan bize kadar ulaşmış olan. Buradaki, onun indirildiği mübarek gece, Kadir gecesidir demişler.

b. Ramazan'da İndirilen Kitaplar

Katade'nin Vasile RA'dan rivâyet ettiğine göre, Peygamber Efendimiz SAS buyurmuş ki:¹

¹ Taberî, *Tefsir*, c.XVI, s.126.

أُنزِلت صحف إبراهيم في أول ليلة من رمضان،
وأنزلت التوراة

لِسِتِّ مَضِيْنٍ مِنْ رَمَضَانَ، وَأُنزِلتِ الزَّبُورِ لِاثْنَتَيْ
عَشْرَةَ مِنْ رَمَضَانَ،

وأنزل الإنجيل لثمان عشرة خلت من رمضان،
وأنزل القرآن لأربع وعشرين مضت من رمضان

(فتادة عن واثلة)

(*Ünzilet suhufu ibrâhîme fî evveli leyletin min ramadàn*) “İbrâhim AS’a inen mübarek sahifeler, suhuf-u mukaddese, İbrâhim AS’a indirilen vahiyler Ramazan’ın ilk gecesinde indirildi.” Yâni, Ramazan’da indi.

(*Ve ünzileti’t-tevrâtu li-sittin madayne min ramadàn*) “Tevrat da Ramazan’ın altıncı gününde indirildi.”

(*Ve ünzileti’z-zebûru li’snetey aşrete min ramadàn*) “Zebûr, Ramazan’ın on ikisinde indirildi.” (*Ünzile’l-incîl li-semâni aşrete halet min ramadàn*) “İncil Ramazan’ın on sekizinde indirildi.” Yâni bütün isimlerini bildiğimiz kitaplar Ramazan’da indirildi. (*Ve ünzile’l-kurân li-erbain ve işrîne madat min ramazan*) “Kur’an- ı Kerim de Ramazan’ın yirmi dördünde indirildi.”

Ramazan'da indi. Ramazan'da indirildiğine göre, mübarek gecede indirdik Kur'an'ı, — Kur'an'ı mânâsınaysa, el-kitâbü'lmübîn— denildiğine göre bu Kadir gecesidir kanaatine geliyorlar alimler, bunu kuvvetli buluyorlar.

Ama bir mühim mesele var ortada: Kur'an-ı Kerim Peygamber Efendimiz'e bir gecede bir toplu kitap halinde gelmedi. Bunu herkes, hepimiz biliyoruz. Yirmiüç senede indi. Kendisine kırk yaşında peygamberlik geldikten sonra, yirmiüç sene peygamberlik vazifesini, tebliğ, irşad ve Kur'an'ın açıklama vazifesini yaparken, olaylar üzerine kâh Mekke'de, kâh yolda, kâh Medine-i Münevvere'de, kâh geceleyin, kâh gündüz bu Kur'an-ı Kerim'in ayetleri zümre zümre, birkaç birkaç, küme küme indi... Yâni öyle bir defada inmedi.

O halde, bunun böyle bir gecede indi sözü ile fiili durumun izahı nedir? Bu hususta deniliyor ki:

أنزل القرآن كله إلى السماء الدنيا في هذه الليلة. ثم أنزل نجما نجما في سائر الأيام، على حسب اتفاق الأسباب.

(Ünzile'l-kur'an küllühü ile's-semâi'd-dünyâ fî hâzihi'l-leyleh) “Kur'an-ı Kerim bu gecede bütünüyle es-semâü'd-dünyaya indi.” Niye es-semâü'd-dünyâ diyorum?.. Bu Arapça bir sıfat tamlamasıdır. Yâni, en yakın göğe... Çünkü;

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ

(الملك:٥)

(*Ve lekad zeyyenne's-semâe'd-dünyâ bi-mesâ-bîhâ*) “Biz yedi kat semadan dünyaya en yakın, arza en yakın olan semâyı yıldızlarla donattık.” (Mülk, 67/5) buyuruyor Cenâb-ı Hak. Demek ki, yıldızların olduğu gökyüzü birinci semâ... Yıldızların ötesinde, daha altı kat semâ var.

Şimdi, “Dünyanın semâsına, en yakın semâya Kur'an-ı Kerim topluca indi. Olaylara göre, ihtiyaca göre de küme küme, yâni birkaç birkaç indi.” diye durumu böyle izah ediyorlar. Şeyi Kur'an-ı Kerim'in bütünü olarak düşünenler izahı böyle bu tarzda izah ediyorlar.

Bir rivayete göre de, İkrime Rh.A:

الليلة المباركة، ها هنا ليلة النصف من شعبان.

(*El-leyletü'l-mübârekeh, hâhünâ leyletü'n-nısfı min şa'bân*) diye buyurmuş. “Bu ayette geçen, Duhan Sûresi'nin bu üçüncü ayetinde geçen, ‘O mübarek gecede indirildi’ diye, onun indirildiği ifade edilen gece burada Şaban'ın yarısı gecesidir; yâni şu içinde bulunduğumuz gecedir.” diye buyurmuş öteki alimlerden ayrı olarak İkrime Rh.A. Tabii o da kendi bildiğinden dolayı değil, herhalde kendisinden öncekilerden, ashaptan belki, onlar da Peygamber Efendimiz'den duyduklarına göre bunu söylüyorlar. Çünkü, Kadir Sûresi'ni onlar da biliyorlardı.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

(القدر:١)

(*Innâ enzelnâhü fî leyleti'l-kadr*) [Biz onu Kadir gecesinde indirdik.] (Kadir, 97/1) ayetini onlar da biliyorlardı. Buradaki (*Innâ enzelnâhü fî leyletin mübareketin*)'le ikisinin aynı olmadığına kanaatine varması, bir duyuma bağlı olması gerekli. Bu Şaban'ın yarısı gecesi hakkında da Peygamber SAS Efendimiz'den biraz sonra okuyacağım bazı hadis-i şerîfler var, onlar buradan ayrı bir fikre şey yapmış oluyor.

Bir de üçüncü bir rivâyet var:

وقيل: كان ابتداء الإنزال في هذه الليلة.

(*Ve kîle: Kâne'btidâü'l-inzâle fî hâzihi'l-leyleh*) Yâni, “Şa'ban'ın yarısı gecesinde inmeye başladı, ondan sonra devam etti.” Onun inişi demek, ilk inen ayetler demek mânâsını ileri sürmüş olanlar var.

Tabii alimler bu bilgilerin karşısında bir kısmı Ramazan'daki Kadir gecesidir bu Leyle-i Mübâreke demişler, ama bazıları da, “Yeni bir şey söylemiş oluyor, Şa'ban'ın yarısı gecesidir.” demişler.

Bu hususta da hadis-i şerifler var. Meselâ, Osman ibnü'l-Mugîre'den rivâyet edildiğine göre Peygamber SAS Efendimiz buyurmuş ki:²

² Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, c.III, s.386, no:3839; Deylemî, *Müsne-dü'l-Firdevs*, c.II, s.73, no:2410; Osman ibnü'l-Mugîre RA'dan.

تُقَطَّعُ الْأَجَالُ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى شَعْبَانَ، حَتَّىٰ إِنَّ
الرَّجُلَ لَيَنْكِحُ وَيُولَدُ

لَهُ وَقَدْ خَرَجَ اسْمُهُ فِي الْمَوْتَىٰ

(هـب. عن عثمان بن المغيرة)

(*Tuktau'l-âcâlü min şa'bâni ilâ şa'bân, hattâ enne'r-racüle leyenkihü –ev li-yenkihu– ve yûledü lehü fekad harace'smühû fi'lmevtâ.*)
“Eceller, insanların ömürleri Şa’ban’dan Şa’ban ayına, yâni bu Berat Gecesinden Berat Gecesine kesinleşir; icrâ edilmek üzere meleklerle tevdi edilir. ‘İşte şu zamanda bunların hayatlarının müddetleri tamam oluyor, yılın şu gününde canlarını alın!’ diye verilir. Ve hattâ öyle olur ki, kişi evlenir, çocuğu olur; halbuki ismi Berat gecesinde bu sene öleceklerin arasına kaydedilmiştir.” diyor.

Bir hadis-i şerîf bu.

c. Allah-u Teâlâ'nın En Yakın Semâya Nüzûlü

Başka bir rivâyet Hazret-i Ali RA Efendimiz'den. İbn-i Mâce'de var ve Beyhakî'nin *Şuabü'l-İmân*'ında var. Peygamber SAS Efendimiz şöyle buyurmuşlar:³

Kenzü'l-Ummâl, c.XV, s.68-94, no:42780; *Câmiü'l-Ehâdîs*, c.XI, s.334.

³ İbn-i Mâce, Sünen, c.IV, s.301, no:1378; Hz. Ali RA'dan.

إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، فَقومُوا لَيْلَهَا
وَصومُوا نَهَارَهَا.

فَإِنَّ اللّٰهَ يَنْزِلُ فِيهَا لِغُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى سَمَاءِ
الدُّنْيَا، فَيَقُولُ: أَلَا

مَنْ مُسْتَغْفِرٍ لِي فَأَغْفِرَ لَهُ؟ أَلَا مُسْتَرْزِقٍ فَأَرْزُقَهُ
؟ أَلَا مُبْتَلَى

فَأُعَافِيَهُ، أَلَسَائِلٍ فَأُعْطِيَهُ، أَلَا كَذَّاءَ، أَلَا كَذَّاءَ، حَتَّى
يَطْلُعَ الْفَجْرُ

(ه. هب. عن علي)

RE. 61/5 (*İzâ kânet leyletü'n-nısfı min şa'bân*)
“Şa’ban’ın yarısı gecesi olunca —yâni bu Berat
gecesi— (*fekûmû leyletehâ*) bu geceyi ayağa
kalkıp, yâni uykudan kalkıp demek, abdest alıp
namaz kılmak demek... Bu gece kalkıp namaz
kılın! Yâni uyku uyumayın, kalkın, geceyi ihyâ
edin namazla niyazla... (*Kûmû leyletehâ*)
Gecesinde namaz kılın, (*ve sùmû nehârehâ*)
gündüzünde de oruç tutun!”

Demek ki Berat gecesi, şimdi siz kutluyorsunuz,
ibadet edeceksiniz gece... Gündüzü de gecenin
arkasından geliyor. İslâmî anlayışa göre, gündüz
geceden sonra geliyor, önce gece başlıyor.

Akşam namazıyla gün başlıyor, günün ilk saatleri, akşam ezanı vakti, ondan sonra gece geçiyor, aynı günün, o günün gündüzü başlıyor, ikindiden sonra da gün bitiyor. İslâm'a göre böyle.

Şimdi nasıl?.. Şimdi gece saat 24'de herkesin en çok işinden filan uzak olduğu, karanlıkta uykuya yattığı zamanda, gün değişimini oraya almışlar. Bu tabii itibarî bir şey. Ortada bir çizgi yok, bir belirgin durum da yok. 11:59'dan sonra 59. saniyeye kadar bir önceki gün, bir saniye sonra ertesi gün oluyor. Bu nedir? İnsanların böyle sayalım, farz edelim diye kararlaştırması, başka bir şey değil.

Ama İslâmî esasta, İslâmî mantıkta, güneş battığı zaman tamam, güneş battı, bir gün bitti. Çünkü batıyor. Güneş gitti, gün de bitti. O zaman gün bitince ne oluyor, yeni bir gün başlıyor. Güneşin batmasıyla eski gün bitti, ondan sonra yeni bir gün başlıyor, Berat Gecesi başladı. Yâni Şaban'ın 14'ünü bitiriyorsunuz akşamleyin ezanla beraber; 15'i akşam ezanıyla başladı. Akşam ezanının farzına durduğunuz zaman, 15'indesiniz, 15'inin gecesini geçiriyorsunuz. Ertesi gün sabah namazından sonra, ortalık ışıdığı zaman, aydın olduğu zaman da gündüzü oluyor.

Bunları, bu izahı niye veriyorum? (*Ve sümû nehârehâ*) "Gündüzünde de oruç tutun!" diyor. "Önce gecesini ihyâ edin, yâni namaz kılın, dua edin, zikir yapın, geceyi ihyâ edin; ondan sonra da gündüzünü oruç tutun!" diyor. Demek ki, yarın da oruç tutmamızı tavsiye buyuruyor

Peygamber Efendimiz SAS. Çünkü oruçlu olduğu zaman, Cenâb-ı Hak dua eden kimsenin oruçlu olmasını seviyor, ibadetlerini kabul ediyor. Başka hadis-i şerîflerden bunu biliyoruz.

Hadis-i şerifin devamında:

فَإِنَّ إِلَّ يَنْزِلُ فِيهَا لِغُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى سَمَاءِ
الدُّنْيَا، فَيَقُولُ: أَلَا

مِنْ مُسْتَغْفِرٍ لِي فَأَغْفِرَ لَهُ؟ أَلَا مُسْتَرْزِقٍ فَأَرْزُقَهُ
؟ أَلَا مُبْتَلَى

فَأَعَافِيَهُ، أَلَا سَائِلٍ فَأُعْطِيَهُ، أَلَا كَذَّاءَ، أَلَا كَذَّاءَ، حَتَّى
يَطْلُعَ الْفَجْرُ

(ه. هب. عن علي)

(*Feinna'llàhe yenzilü*) “Çünkü Allah-u Teâlâ Hazretleri iner, (*li-gurûbi's-ş-semi*) güneşin batmasıyla beraber ufuktan iner.” Nereye?.. (*Îlâ semâi'd-dünyâ*) “Dünyanın semâsına.” Burada semâ elif-lâmsız gelmiş bu rivayette. “Dünyanın semâsına Cenâb-ı Hak iner.” Yâni, kullarına yakınlaşır rahmetiyle, lütfuyla, keremiyle. Her zaman kullarıyla beraber olduğu halde:

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ

(الحديد:٤)

(*Ve hüve meaküm eyne mâ küntüm*) “Siz nerede olursanız olun, Allah-u Teâlâ Hazretleri sizinledir, yanınızdadır. (Hadid, 57/4)

فَأَيْنَمَا تُولُوْا فَثُمَّ وَجْهُ إِلِيَّ

(البقرة: ١١٥)

(*Feeynemâ tevellû fesemme vechu'llâh*) “Yönünüzü nereye dönseniz Cenâb-ı Hakk’ın zât-ı pâki oradadır, her yerde hâzır ve nâzırdır.” (Bakara, 2/115) diyoruz.

Tabii Cenâb-ı Hakk’ın zâtının künhünü bilmiyoruz. Ama biliyoruz ki ilmiyle, rahmetiyle, kudretiyle, semi’ ve basîr olmasıyla her zaman her halimizi görüyor, biliyor. Onun bize yakınlığının mahiyetini biliyoruz ama yakın olduğunu biliyoruz.

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

(ق: ١٦)

(*Ve nahnü akrabü ileyhi min habli’l-verîd*) “Biz kulumuza onun şah damarından bile daha yakınız.” (Kaf, 50/16)

وَاعْلَمُوا أَنَّ إِلِيَّ يَحْوُلُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ

(الأنفال: ٢٤)

(*Va’lemû enna’llâhe yehülü beyne’l-mer’i ve kalbihî*) “Biliniz ki, Allah kişiyle gönlü arasını ihata eder.” (Enfal, 8/ 24) buyruluyor.

Şimdi, Allah-u Teâlâ Hazretleri en yakın semâya nüzûl buyurur, kullarına yakınlaşır, (ve yekûl) ve buyurur ki: (*Elâ müstağfirun feağfira lehû*) “Yok mu benden mağfiret dileyen bir kul ki, onu afv u mağfiret edeyim?..”

Sesleniyor. Kulların bir kısmı uykuda. Kâfirler bu gecenin kıymetini hiç düşünmüyor, uykudalar. Müslümanların gâfilleri, cahilleri, şeytana uymuş, nefse uymuş... Onların da o tarakta bezi yok, onların da haberi yok!.. Öteki iyi müslümanların da, bir kısmı işte yorulmuş, dayanamamış yatmış... “Yok mu benden mağfiret isteyen ki, onu mağfiret edeyim!” diye Cenâb-ı Hak sesleniyor.

Kalkıp, Peygamber Efendimiz’in tavsiye ettiği şekilde abdest alıp, geceyi ihyâ eden kimse de boynunu bükmüş, namaz kılıyor, tesbih çekiyor, hamd ediyor, senâ ediyor, tevhid ediyor, dua ediyor, niyaz ediyor, yalvarıyor, yakarıyor... O zaman tabii, Cenâb- ı Hakk’ın mağfiretine mazhar oluyor.

(*Elâ mübtelen feuâfiyehû*) “Yok mu bir hasta olan, bir derde giriftâr olan, mübtelâ olan ki, onu afiyete kavuşturayım?..” Yâni o da, “Yâ Rabbi benim bu hastalığımı, derdimi gider!” deyince Allah ona sıhhat, afiyet verecek.

(*Elâ müsterzikun erzukahû*) Ne demek?.. “Yok mu benden bir rızık isteyen ki, ben onu rızka kavuşturayım?.. (*Elâ kezâ, elâ kezâ...*) Yok mu şunu isteyen, yok mu bu talebi olan?..” diye Cenâb-ı Hak semâ-i dünyâdan, dünyadaki kullarına lütuf buyurur, seslenir. Yâni, ilâhî bir hitap

ile kullar muhatap oluyorlar. Ama uyuyanlar?.. (Hattâ yatlua'l-fecr) “Fecr-i sâdık tulû edinceye kadar, yâni imsak kesilinceye kadar, yâni sabahın vakti girinceye kadar...” bu devam eder. Yâni, doğu tarafında lacivertlik, karanlıklık yavaş yavaş açılmaya başladığı zaman, artık sabah namazının vakti giriyor. Sabah namazı kılındıktan sonra da, biliyorsunuz bir iki saat geçiyor fecr-i sâdıktan sonra, güneş sonra doğuyor. Demek ki fecr-i sâdığa kadar, gecenin sonuna kadar yâni, sabah namazının vakti gecenin sonuna kadar demektir. O zamana kadar böyle Cenâb-ı Hak ilâhî hitabı ile, mânevî hitabı ile kullarına sesleniyor. Sa’lebî bunu rivâyet etmiş. Okuduğum kitap, kaynak olarak onu gösteriyor.

d. Bu Gece Mü’minlerin Bağışlanması

İmâm Tirmîzî de, Hazret-i Aişe Anamız RA’dan rivâyet ediyor ki, Peygamber SAS Efendimiz şöyle buyurmuş:⁴

إِنَّ إِلَّ عَزَّ وَجَلَّ، يَنْزِلُ لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ
إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَيَغْفِرُ لِأَكْثَرِ مَنْ عَدَدِ شَعْرِ
غَنَمِ كَلْبٍ

(حم. ت. ه. هب. عن عائشة)

⁴ Tirmizî, *Sünen*, c.III, s.193, no:670; İbn-i Mâce, *Sünen*, c.IV, s.302, no:1379; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, c.VI, s.238, no:26060; Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, c.III, s.380, no:3826; Abd ibn-i Humeyd, *Müsned*, c.I, s.437, no:1509; Begavî, *Şerhü'sSünneh*, c.II, s.199; Hz. Aişe RA’dan.

Kenzü'l-Ummâl, c.XII, s.314, no:35180; *Câmiü'l-Ehâdîs*, c.VIII, s.303, no:7347.

(*Inna'llàhe azze ve celle yenzilü leylete'n-nısfı min şa'ban ilâ semâi'd-dünyâ, feyağfira li-eksere min adedi şa'ri ganemi kelbin*) Sadaka rasûlü'llâh, fî mâ kâl, ev kemâ kâl.

“Hiç şüphe yok ki, pek aziz ve pek celîl olan Allah-u Teâlâ Hazretleri, Şaban'ın yarısı gecesinde, yâni bu Berat gecesinde semâ-i dünyaya nüzul buyurur ve Arapların meşhur Benî Kelb kabilesinin koyunlarının kılları sayısınca müslümanın, günahlarını afv u mağfîret eyler.” buyuruyor.

Şimdi bu hadis-i şerîflerden başka hadis-i şerîfleri de, sizlere ben geçtiğimiz senelerdeki Berat gecelerinde, o zamanlar Abdülkâdir-i Geylânî KSA Efendimiz'in *Gunyetü't-Tâlibîn* kitabından okumuştum, ilgili bölümden... O bölümde çok geniş bilgiler, izahat vardı. O rivayetleri okumuştum. Bugün de Kurtubî Tefsiri'nden, Duhan Sûresi'yle ilgili ayetlerin izahından okuyorum. Burada o rivayetlerin hepsi yok. Geçen senelerden beni dinleyenler hatırlayacaklar. Tabii bu rivayetler çok...

Peygamber SAS Efendimiz'in de, Şa'ban'ın yarısı gecesinde, kendisinin ibadete husûsî olarak daha fazla gayret gösterdiği ve zevcât-ı tahirât hanımlarına da, bu gecenin kıymetiyle ilgili, bu gecede yapılacak dualarla ilgili bazı öğretileri, tâlimleri olduğunu gösteren rivayetler var. Bütün bunlar Şa'ban'ın yarısı gecesinin Berat gecesinin önemini gösteriyor.

Tabii müfessirlerin bir kısmı, (*fî leyletin mübâreketin*) sözünün Berat gecesine değil

de Kadir gecesine gittiğine niçin saplanıyorlar, niçin öyle düşünüyorlar?.. Çünkü Kadir Sûresi içindeki ayet-i kerimede:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

(القدر:1)

(*Innâ enzelnâhü fî leyleti'l-kadr*) “Biz onu Kadir gecesinde indirdik.” (Kadir, 97/1) deniliyor diye, Kadir gecesini de Ramazan’da diye, ona saplanıyorlar. Bence böyle düşünmeye lüzum yok... Öbür hadislerin hepsini reddedeceklerine yâni bunlar zayıftır, ve

sairedir senetleri diye; daha geniş düşünmeleri lâzım! Çünkü hem (*Innâ enzelnâhü fî leyleti'l-kadri*)’de *hû* zamiri bütün Kur’an’a mı gidiyor, yoksa bazı husûsi ayetlere mi gidiyor meselesi var. Hem de:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ

(البقرة:185)

(*Şehru ramadâne'llezî ünzile fîhi'l-kur'an*) “İçinde Kur’an-ı Kerim’in indiği Ramazan ayı” (Bakara, 2/185) ifadesindeki, Kur’an Ramazan ayında iniyor sözü, Kur’an’ın bütünü mü iniyor, yoksa bazı ayetler mi iniyor?.. Hem de (*fîhi*) sözü; içinde Kur’an-ı Kerim’in indiği mi demek, yoksa hakkında Kur’an-ı Kerim ayeti nazil olmuş olan Ramazan ayı mı demek?.. Yâni, (*kütibe aleykümü’s-sıyâm*) diye oruç tutma emredilmiş, hakkında ayet inen Ramazan ayı mı demek?..

Bu hususta alimlerin görüşleri var. Oralardan anlıyoruz ki, ille Kur'an-ı Kerim Ramazan ayında indi diye iddia edecek kuvvetli belgeler yok... Sonra Kur'an-ı Kerim'in de yirmi üç yılda indiğini, zümre zümre, ayet zümresi, küme küme indiğini de biliyoruz.

Onun için, o izahları o türlü alırsak, o zaman bu Leyle-i Mübareke'nin İkrime Rh.A tarafından, sanıyorum bu İbn-i Abbas'ın talebesi ve azatlısı oluyordu, Leyle-i Mübareke'nin Şa'ban'ın yarısı gecesi olduğunu söylemesi, öbür hadis-i şerîflerde de Şa'ban'ın yarısı gecesinin ihyâ edilmesinin söylemesi, itirazdan uzak kalıyor. Yâni öteki ayetleri buna engel görmeye lüzum yok! Dikkatli bir şekilde incelediğimiz ve hakem durumunda meseleye baktığımız zaman böyle...

e. Mukadderatın Bildirildiği Gece

Yâni, bu gecenin Allah-u a'lem mübarek bir gece olduğu, hatta Peygamber Efendimiz'in o demin okuduğum rivayetlerde belirttiği şekilde, yıllık hacca gideceklerin, öleceklerin, evleneceklerin; kişilerin kaderlerindeki mühim olayların, büyük olayların, ilgili meleklerle verildiği beyan ediliyor.

فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ

(الدخان:٤)

(*Fîhâ yüfraku küllü emrin hakîm*) (Duhân, 44/4) ayet-i kerimesinin izahında bu anlatılıyor.

Harbler, darplar, zelzeleler Cebrâil AS'a; ve-

fatlar Azrâil AS'a; Allah'ın diğerk buyruklarının ilgili meleklerle verildiği, o uygulama vazifesini alan meleklerin de bir řa'ban'ın on beşinden, bir Berat gecesinden, öteki Berat gecesine bu aldıkları emirleri uyguladıkları rivayetleri, o zaman herhangi bir itirazdan uzak kalmış oluyor.

Bu husustaki rivayetleri de inkâr etmeye lüzum yok. Onlardan da teberrüken bir miktar okuyayım:

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: يُكْتَبُ مِنْ أُمَّ الْكِتَابِ: فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ، مَا يَكُونُ

فِي السَّنَةِ مِنْ مَوْتٍ وَحَيَاةٍ وَرِزْقٍ وَ مَطَرٍ حَتَّى الْحَجِّ، يُقَالُ: يَحُجُّ

فُلَانٌ ، وَيَحُجُّ فُلَانٌ . إِنَّكَ لَتَرَى الرَّجُلَ يَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ، وَقَدْ

وَقَعَ اسْمُهُ فِي الْمَوْتِ .

(Kàle ibnü abbas) İbn-i Abbas buyurdu ki: (Yüktebü min ümmü'l-kitâbi fî leyleti'l-kadri mâ yekûnü fi's-seneti min mevtin ve hayâtin ve rızkin ve matarin hatte'l-hac) “Kadir gecesinde bunların hepsi; kim haccedecek, kim yaşayacak, kim ölecek, yağmur nereye nasıl yağacak; bunlar tesbit edilir.” diyor.

Tabii, bu Kadir gecesinin Ramazan'daki Kadir gecesi mi olduğu, yoksa Şa'ban'daki Berat gecesi mi olduğu, alimler arasında münakaşa konusu.

Ve bu Berat gecesinin isimlerinden birisi de, *Mübârek Gece...* Birisi *Beraet gecesi*, birisi *Leyletü's-Sakk*, birisi de *Leyletü'l-Kadr*.

Yâni, bu geceye de bu isim veriliyor.

(*Inneke letera'r-racüle yemşî fi'l-esvâk*)

“Adamı çarşıda, pazarda dolaşır görürsün; (ve *kad vakaa'smuhû fi'l-mevtâ*) halbuki, ismi bu Berat gecesinde ölecekler arasına yazılmıştır.”

Yâni Kadir gecesi, takdir, mukadderat gecesinde böyle senenin olacak hadiseleri yazılmıştır, meleğin eline verilmiştir. Evlenecek olanlar belli, doğacak, ölecek olanlar belli deniliyor. İşte bu gecede olduğu ifade ediliyor.

Bu hususta bazı alimler kitaplar yazmışlar. Meselâ, *Kitâbu'lArûs*'ta bu gecenin yâni, (*Fîhâ yufraku küllü emrin hakîm*) “Bu gecede her hikmetli iş tefrîk olunur. “ Bu gecenin (*leyleten nisfı min şa'bân*) olduğunu söylemiş.

Bazı alimler de, Kadı Ebû Bekir ibni'l-Arabî gibi, Kadir gecesidir görüşünü tercih etmiş ama, bir de ötekisini söyleyenlere ağır sözler sarf etmiş ki, ben onları doğru görmüyorum. Çünkü demin izah ettiğim meseleler işin içinde... Ötekiler de Sûre-i Kadr'i bilmiyor değiller. Onun için, o itirazları biraz aşırı, mutaassıbâne olarak görüyorum. Hiç olmazsa edebe aykırı, o kadar öyle sert söylememesi lâzımdı.

Tabii seçmek serbest, Allahu a'lem... Ama evliyâullah büyüklerimiz, meselâ Abdülkâdir-i Geylânî Efendimiz, bu Berat gecesinin böyle ehemmiyetini kabul etmiş. Biz de onların o irfanına dayanak, itimad ederek ve bu rivayetleri de söylediğim şekilde izah ederek, bu Berat gecesinin ihyâ edilmesi gerektiğini ve bu hadis-i şeriflere uyulması gerektiğini doğru olarak değerlendiriyorum.

Allah-u Teâlâ Hazretleri sevdiği zamanlarda, sevdiği şekilde, sevdiği ibadetleri yapmayı, sevgili kulu olmayı bizim hepimize nasib eylesin... Gönül gözümüzü açsın... Basîretimizi açsın... Hakkı görmeyi, insafa gelmeyi nasib etsin... Öyle münakaşalarda sert sert, sağı solu kırıcı sözler söylememeyi, edebe riâyet etmeyi nasib eylesin...

Eğer Rabbimiz senenin mühim olaylarını bu gecede tesbit ediyorsa, kendisi bilir; tesbit eden kendisi, her şeye kâdir... Bizi lütfuyla, keremiyle sevdiği kulların defterine yazsın, sühedâ ve sâlihîn zümresine katsın... Bizde sevmediği ne gibi haller, huylar, kusurlar varsa; ki biliyoruz, hatamızı mu'terifiz, boynumuz bükük, mahcubuz; hatalarımızı, günahlarımızı afv u mağfiret eylesin...

Şaşıranları doğru yola sevk eylesin, hidayet eylesin... Eşkiyâ defterine, şakîler defterine, yanlış yollara sapanlar defterine yazılı olanların isimlerini oradan silsin... Saâidler, bahtiyarlar, Allah'ın emrini tutan, aşık-ı sâdıklar defterine yazsın... Kendisine güzel ibadet etmekte, kendisinin nimetlerine candan şükretmekte,

kendisini severek zikretmekte, bize lütfuyla yardımcı olsun, tevîkîni refîk eylesin...

Gönlümüzü pürnûr eylesin... Hepimize ma'rife-tullah, Allah'ı bilmek, tanımak nimetini ihsân eylesin... Muhabbetullahı, aşkullahı, Allah sevgisini gönlümüze yerleştirsin... Her şeyden çok zât-ı pâkini sevmeyi, o mübarek evliyâullah büyüklerimiz gibi aşık-ı sâdıklar olarak yaşamayı, sâdikâne kulluk etmeyi nasib eylesin...

Uzun ömürle hepinizi Cenâb-ı Hak muammer eylesin... Dertli kardeşlerimize, bu zelzelelerde hasar gören, yakınları şehid olan, vefat eden kardeşlerimize sabr-ı cemîl, ecr-i cezîl ihsân eylesin... Lütfuna mazhar eylesin... Kahırına, gazabına, azabına, ikâbına bir daha uğratmasın... Bu olanlar günahlara kefarete olsun... Bundan sonra lütfuyla muamelesine mazhar eyleyip, mutlu, bahtiyar uzun ömürler yaşamayı nasib eylesin...

Borçlularımıza borçlarını ödemek nasib etsin... Dertlilerimizin dertlerine çâreler ihsân eylesin... Evlatlarımızı hayırlı evlatlar eylesin... Hayırlı yuvalar kurlmalarını nasib eylesin... Kazançlarımızı temiz eylesin... Helâl, bol kazanç ihsân eylesin... Kimseye muhtaç olmadığımız gibi; muhtaçlara da cân u gönülden güzel sadakalar, zekâtlar vererek, yardımlar yaparak sevaplar kazanmayı nasib eylesin...

Son nefeste mü'min-i kâmil olarak, aşık-ı sâdik olarak, ârif-i kâmil olarak ve buyurun beraber diyelim:

“—Eşhedü en lâ ilâhe illa’llâh, ve eşhedü enne muhammeden abdühû ve rasûlühû” diye diye, sevdiği kul olarak ruh teslim etmeyi; huzuruna yüzü ak, alnı açık varmayı, rahmetine ermeyi, cemâlini görmeyi, selâmına mazhar olmayı nasib eylesin...

Rıdvân-ı ekberine cümlemizi cennetinde vâsıl eyleyip, ebedî saadete mazhar eylesin... Ümmet-i Muhammed’e umûmen rahmetmesini dileriz... Hastalarımıza şifâ, dertlerimize devâ versin.

Mücahid kardeşlerimizi, çarpışan kardeşlerimizi her yerde mansur, müeyyed muzaffer ve gâlip eylesin... Mazlum ve mağdur, münhezim ve perişan kardeşlerimize yardım eylesin... Kâfirlere, zâlimlere, müşriklere, münafıklara fırsat vermesin...

Bütün İslâm alemine, bütün müslüman ülkelere hayırlı idareciler ihsân eylesin, şerhileri def eylesin... Her türlü şerden, zarardan, hasardan bizleri korusun... İki cihan saadetine nâil eylesin... Dualarımızı da lütfuyla, keremiyle müstecâb eylesin...

Bi-hürmeti ismihi'l-a'zâm, ve nebiyyihi'l-ekrem, salla'llàhu aleyhi ve sellem; ve bi-hürmeti leyleti'l-berâeh, leylete'n-nısfı min şa'bân; ve bi-hürmeti esrâri sûreti'l-fâtihah, mea's-salevât...

Prof. Dr. Mahmud Es'ad COŞAN

22. 11. 1999 - AKRA

(Avustralya'dan)

[Bütün MÜBAREK GÜN VE GECELER
sohbetlerine PDF olarak
ulaşmak için tıklayınız.](#)

